Karakter ve Değerler Eğitimi Güncel Yaklaşımlar

Editör: Canan KOÇ

PEGEM AKADEMİ

Editör: Prof. Dr. Canan KOÇ

KARAKTER VE DEĞERLER EĞİTİMİ
Güncel Yaklaşımlar

ISBN 978-625-6764-21-7

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2023, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere http://pegem.net adresinden ulaşılabilmektedir.

1. Baskı: Ekim 2023, Ankara

Yayın-Proje: Begüm Buse Gül
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Kuyrukcu
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Bilim ve teknolojinin hızla gelişmesi, dünyada ve toplumlarda yaşamın her alanında etkilerini göstermekte, bazen de çeşitli krizlere ve sorunlara yol açmaktadır. Dünyada yaşananlara bakıldığında, insanlığın geldiği noktanın çok iç açıcı olmadığını, bilim ve teknolojik gelişmelerin, anlamlı ve doyumlu bir yaşam oluşturmada yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Kuşkusuz gelişmeler karşısında değişim kaçınılmazdır. Ancak değişimin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi, sağlam öngörülere, alınacak çeşitli önlemlere ve etkili uygulamalara bağlıdır. Eğitim, genel olarak topluma yön vermede, değişimi yönetmede önemli bir araç olarak görülse de bunun etkili bir biçimde nasıl gerçekleşeceği konusu tartışmalı bir konudur. Eğitimin, ahlaklı, iyi karakterli, sağlıklı, mutlu, üretken, tüm potansiyellerini kullanabilen, kendini gerçekleştirme yolunda ilerleyen bireyler yetiştirerek toplumu da geliştirmesi beklenmektedir. Eğitimin bu hedeflerinin önemli bir boyutunu karakter ve değerler eğitimi oluşturmaktadır.

Hangi değerler öğretilmeli? Belirlenen değerler nasıl öğretilmeli? Etkili değerler eğitimi nasıl gerçekleşebilir? soruları değerler eğitimine eleştirel ve sorgulayıcı bir gözle bakmamızı gerektirmektedir. Değerler eğitimine ilişkin böyle bir bakış açısı aynı zamanda, ahlak ve değerlerin gelişiminde, analiz etme, sorgulama gibi üst düzey bilişsel süreçlerin önemini anlamamızı da sağlayacaktır. Okul öncesi eğitiminden itibaren çocuklara çevrelerini temiz tutmaları gerektiğini sürekli "söylememize" rağmen, üniversite dersliklerinde, ders bitiminde sınıfa baktığımızda gördüğümüz çöpler, izlediğimiz yolun yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Daha etkili ve kalıcı bir değerler eğitiminin gerçekleştirilmesi, bu kitaba emek veren tüm yazarların ortak kaygısını ve çabasını oluşturmaktadır. Bu kitapta, değerler eğitimine bilimsel ve eleştirel bir gözle bakılarak öğrenci merkezli ve bütüncül bir değerler eğitiminin yapılandırılmasının önemi tartışılmaktadır.

Kitapta, değerler eğitiminin kavramsal çerçevesi, kuramsal temelleri, gerekçeleri, değerler eğitimi yaklaşımları, yöntem ve teknikleri, eğitim programı ve değerler, demokrasi, çokkültürlülük ve değerler ve değerler eğitiminde çeşitli alternatif yaklaşımlar ele alınmıştır. Kitabın değerler eğitimi konusunda öğretmenlere, öğretmen adaylarına ve araştırmacılara katkı sunacağını umut ediyorum. Kitabın tüm yazarlarına ve yayınevine, emeklerinden dolayı en içten teşekkürlerimi sunarım. Değerler eğitimi alanına katkı sunması dileğiyle…

Prof. Dr. Canan KOÇ
ORCID No: 0000-0001-7205-1614

Ekim 2023

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

Editör: Prof. Dr. Canan KOÇ

1. Bölüm: Değerler Eğitimine İlişkin Temel Kavramlar
Prof. Dr. Canan KOÇ, Yozgat Bozok Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-7205-1614

2. Bölüm: Değerler Eğitiminin Toplumsal Temelleri
Doç. Dr. Yeliz TEMLİ DURMUŞ, Uşak Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-0769-8782

3. Bölüm: Değerler Eğitiminin Psikolojik Temelleri
Dr. Öğr. Gör. Emine Arzu ORAL, Başkent Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-4575-0107

4. Bölüm: Değerler Eğitiminde Ailenin, Okulun ve Çevrenin Rolü
Doç. Dr. Canay DEMİRHAN İŞCAN, Ankara Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-5548-4717
Doç. Dr. Özge CAN ARAN, Hacettepe Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-3229-4325

5. Bölüm: Değer (Kuramları) Sınıflamaları
Doç. Dr. Necla ŞAHİN FIRAT, Dokuz Eylül Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-8710-9516

6. Bölüm: Değerler Eğitimi Yaklaşımları
Prof. Dr. Canan KOÇ, Yozgat Bozok Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-7205-1614

7. Bölüm: Öğretim Programları, Örtük Program ve Değerler Eğitimi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma BAŞARIR, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-5855-7993

8. Bölüm: Okulöncesinde Değerler Eğitimi
Doç. Dr. Güneş SALI, Yozgat Bozok Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-5719-8618

9. Bölüm: Değerler Eğitiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler
Prof. Dr. Canan KOÇ, Yozgat Bozok Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-7205-1614
Özgü YALÇIN ÇER, Yozgat Bozok Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-1545-3358

10. Bölüm: Değerler Eğitiminde Çocuklar İçin Felsefe- P4C
Dr. Öğr. Üyesi Zübeyde DOĞAN, Dokuz Eylül Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-5951-7256

11. Bölüm: Değerler Eğitiminde Dijital Hikayeler
Dr. Buket TURHAN TÜRKKAN, Çukurova Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-2528-4022
Dr. Nihan ARSLAN NAMLI, İskenderun Teknik Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-5425-1468

12. Bölüm: Çokkültürlülük, Demokrasi ve Değerler Eğitimi
Prof. Dr. Mediha SARI, Çukurova Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-1663-648X
Arş. Gör. Ece YOLCU, Çukurova Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-4266-7957

13. Bölüm: Kapsayıcı Eğitim Bağlamında Değerler Eğitimi
Dr. Öğr. Üyesi Fikriye KANATLI ÖZTÜRK, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-4513-3686

14. Bölüm: Dünyada Değerler Eğitimi
Öğr. Gör. Mustafa ASLANDEREN, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-4070-3056
Sevgi Deniz BAŞTUĞ, MEB
ORCID No: 0000-0002-0960-6944

İÇİNDEKİLER

Ön Söz iii
Bölümler ve Yazarları v

1. BÖLÜM
DEĞERLER EĞİTİMİNE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

Giriş 2
Değerler Eğitimi İle İlişkili Kavramlar 3
Ahlak 3
Erdem 6
Kişilik 6
Karakter 7
Mizaç/Huy 8
Benlik 8
Değer 10
Tutum 11
Değerler Eğitiminin Amaçları ve Gerekliliği 13
Özet 15
Kaynakça 16

2. BÖLÜM
DEĞERLER EĞİTİMİNİN TOPLUMSAL TEMELLERİ

Giriş 20
Değer Eğitiminin Toplumsal Temelleri 21
Değer Kavramı ve Eğitim 21
Toplumsal Değerler ve Eğitim 25
Özet 29
Kaynakça 30

3. BÖLÜM
DEĞERLER EĞİTİMİNİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

Giriş 34
Kişilik Gelişimi ve Değerler Eğitimi 38
Gelişim Görevleri Bağlamında Kişilik Gelişimi ve Değerler 38
Kişilik Gelişimi (Bilişsel ve Ahlak Gelişimiyle Bütünleşik) ve Değerler 40
Kişilik Gelişimi ve Değerler Eğitimi Bağlamında Sosyal Bilişsel Öğrenme 48
Ruh Sağlığı Bağlamında Değerler Eğitimi 49
Kişilik Gelişimi Bağlamında Ruh Sağlığı ve Değerler Eğitimi 51

Psikolojik İyi Oluş 52
Yılmazlık 54
Öğreten-Öğrenen İlişkisi Bağlamında Ruh Sağlığı ve Değerler Eğitimi 56
Çalışma Soruları 58
Kaynakça 58

4. BÖLÜM
DEĞERLER EĞİTİMİNDE AİLENİN, OKULUN VE ÇEVRENİN ROLÜ

Giriş 62
Değerler Eğitiminde Ailenin Rolü 63
Değerler Eğitiminde Okulun Rolü 71
Değerler Eğitiminde Öğretim Programının Rolü 73
Değerler Eğitiminde Öğretmenin Rolü 75
Değerler Eğitiminde Çevrenin Rolü 77
Özet 80
Kaynakça 81

5. BÖLÜM
DEĞER (KURAMLARI) SINIFLAMALARI

Giriş 86
Spranger Değer Kuramı 87
Rokeach Değer Kuramı 89
Hofstede'in Kültürel Değer Boyutları Kuramı 93
Bireycilik-Toplulukçuluk 94
Güç Aralığı 95
Belirsizlikten Kaçınma 96
4. Erillik-Dişillik 97
Schwartz Değer Kuramı 98
Güç 99
Başarı 100
Hazcılık 100
Uyarılım 100
Özyönelim 100
Evrensellik 100
İyilikseverlik 100
Geleneksellik 100
Uyma 101
Güvenlik 101

Özet 103
Kaynakça 104

6. BÖLÜM
DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARI

Giriş 108
Değer Eğitimini Etkileyen Süreç ve Faktörler 109
Değer Eğitiminde Geliştirilmesi Gereken Süreçler 110
Akıl Yürütme ve Mantığı Teşvik Etme 110
Empati Geliştirme 110
Özsaygı Geliştirme 110
İşbirliğini Geliştirme 111
Değer Eğitimi Yaklaşımları 112
Değerlerin Doğrudan Öğretimi 114
Değerlerin Telkini 114
Değer Geliştirme Yaklaşımları 116
Değerleri Netleştirme (Değer Açıklama) 116
Değer Analizi 120
Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı (Ahlaki İkilem Tartışmaları) 121
Bütüncül Değer Eğitimi Yaklaşımları 126
Adil Topluluk Okulları 126
Karakter Eğitimi 128
Yapılandırmacılık ve Değerler Eğitimi 131
Değerler ve Bilgi Eğitimi (DeBE) (VaKE Values and Knowledge Education) 132
Özet 137
Kaynakça 138

7. BÖLÜM
ÖĞRETİM PROGRAMLARI, ÖRTÜK PROGRAM VE DEĞERLER EĞİTİMİ

Giriş 144
Değer Kavramı ve Değerler Eğitimi 144
Eğitim Programı ve Değerler Eğitimi 146
Eğitim Programının Ögeleri 147
Hedefler/Kazanımlar 148
Eğitim Durumları 153
Değerlendirme/Sınama Durumları 154
Örtük Program ve Değerler Eğitimi 156

Örtük Programın Kapsamı 158
Özet 163
Kaynakça 163

8. BÖLÜM
OKULÖNCESİNDE DEĞERLER EĞİTİMİ

Giriş 171
Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitiminin Önemi 171
Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitiminin Gelişimsel Açıdan Önemi 172
Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitiminin Kapsamı 173
Okulöncesi Dönemde Kazandırılabilecek Temel Değerler 174
Özsaygı 174
Özdenetim 175
Sorumluluk 176
İşbirliği 177
Sevgi 177
Saygı 178
Dürüstlük 179
Sabır 179
Okulöncesi Dönem Değerler Eğitiminde Öğretmenin ve Okulun Rolü 180
Okulöncesi Dönem Değerler Eğitiminde Öğretmenin Rolü 180
Okulöncesi Dönem Değerler Eğitimi ve Sınıf İklimi 182
Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitiminde Ailenin Rolü 185
Okulöncesi Eğitim Programlarında Değerler Eğitiminin Kapsamı 188
Bilişsel Gelişime Yönelik Kazanım ve Göstergelerde Değerler 188
Dil Gelişimine Yönelik Kazanım ve Göstergelerde Değerler 188
Sosyal-Duygusal Gelişime Yönelik Kazanım ve Göstergelerde Değerler 188
Özbakım Becerilerine Yönelik Kazanım ve Göstergelerde Değerler 189
Özbakım Becerilerine Yönelik Kazanım ve Göstergelerde Değerler 189
Kaynaştırma Öğrencileri Açısından Okulöncesi Eğitim Programında Yer Alan Değerlerin Kapsamı ve Kazandırılması 190
Özet 191
Kaynakça 193

9. BÖLÜM
DEĞERLER EĞİTİMİNDE KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER

Giriş 198
Değer Eğitiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler 199

Öğretim Yöntemleri ... 200
Anlatım ... 200
Soru Yanıt ... 201
Tartışma ... 203
Örnek Olay ... 205
Problem Çözme ... 208
Proje Yöntemi ... 209
İşbirlikli Öğrenme Yöntemi ... 211
Birlikte Öğrenme ... 213
Öğretim Teknikleri ... 216
Rol Oynama/Rol Yapma ... 216
İstasyon ... 217
Doğru mu? Yanlış mı? ... 218
Köşelenme ... 219
Altı Şapkalı Düşünme ... 219
Çember Zamanı (Circle Time) ... 221
Özet ... 223
Kaynakça ... 223

10. BÖLÜM
DEĞERLER EĞİTİMİNDE ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE- P4C

Giriş ... 228
Çocuklar İçin Felsefe Nedir? ... 228
Çocuklar İçin Felsefenin Eğitsel Dayanakları ... 230
Çocuklar İçin Felsefenin Yararları ... 233
Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminde Farklı Metotlar ... 237
Felsefi Sorgulama Topluluğu (CoPI) Metodu ... 237
Sokratik Yöntem ... 238
Çocuklar İçin Felsefe ile Değerler Eğitimi ... 242
Çocuklar İçin Felsefe Nasıl Uygulanır? ... 246
Özet ... 249
Kaynakça ... 249

11. BÖLÜM
DEĞERLER EĞİTİMİNDE DİJİTAL HİKAYELER

Giriş ... 254
Dijital Öyküleme ... 254
Dijital Öykü Türleri ... 255

Dijital Öykü Oluşturma Süreci ... 257
Dijital Öykülemenin Öğeleri ... 258
Dijital Öykülemenin Yararları ve Sınırlılıkları ... 260
Dijital Öykülemede Kullanılan Araçlar ... 261
Değerler Eğitiminde Bir Araç Olarak Dijital Öyküleme ... 262
Değerler Eğitiminde Dijital Öykülemeye Yer Veren Çalışmalar ... 266
Değerler Eğitiminde Dijital Öyküleme Nasıl Kullanılabilir? ... 270
Değerler Eğitimine Yönelik Dijital Öykü Örnekleri ... 272
Özet ... 273
Kaynakça ... 273

12. BÖLÜM
ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK, DEMOKRASİ VE DEĞERLER EĞİTİMİ

Giriş ... 280
Kültür ve Çokkültürlülük ... 280
Kültür ... 280
Çokkültürlülük ... 281
Çokkültürlü Dünya, Küreselleşme ve Değerler ... 282
Çokkültürlülük ve Çokkültürlü Toplumları Yaratan Unsurlar ... 282
Çokkültürlü Toplumlarda ve Değişen Dünyada Değerlere İlişkin Sorunlar ... 286
Demokrasinin Temel İlke ve Değerleri ... 289
Demokrasinin Temel İlkeleri ... 292
Demokrasinin Temel Değerleri ... 297
Demokrasi ve Çokkültürlülük ... 298
Çokkültürlü Demokratik Toplumlarda Eğitim ve Değerler Eğitimi ... 300
Özet ... 304
Kaynakça ... 306

13. BÖLÜM
KAPSAYICI EĞİTİM BAĞLAMINDA DEĞERLER EĞİTİMİ

Giriş ... 313
Kapsayıcı Eğitim Nedir? ... 314
Kapsayıcı Eğitim ile İlgili Temel Kavramlar ... 316
Kapsayıcı Eğitim Boyutları ... 319
Kapsayıcı Eğitimin İlkeleri ... 321
Kapsayıcı Eğitimin Programa Yansıması ... 322
Kapsayıcı Eğitim ve Değerler ... 326
Eşitlik Değeri ... 326

Adalet/Adil Olma Değeri 327
Saygı Değeri 328
Duyarlılık Değeri 328
Hoşgörü Değeri 329
Empati Değeri 329
Özet 330
Kaynakça 330

14. BÖLÜM
DÜNYADA DEĞERLER EĞİTİMİ

Giriş 336
Amerika Birleşik Devletleri'nde Değerler Eğitimi 337
Avrupa'da Değerler Eğitimi 339
Çin'de Değerler Eğitimi 345
Avusturalya'da Değerler Eğitimi 346
Yeni Zelanda'da Değerler Eğitimi 347
Singapur'da Değerler Eğitimi 347
Özet 348
Kaynakça 349

Editör ve Yazarlar Hakkında 353

5. BÖLÜM

DEĞER (KURAMLARI) SINIFLAMALARI

Doç. Dr. Necla ŞAHİN FIRAT, Dokuz Eylül Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-8710-9516

İçindekiler

Giriş

1. Spranger Değer Kuramı

2. Rokeach Değer Kuramı

3. Hofstede'in Kültürel Değer Boyutları Kuramı

4. Schwartz Değer Kuramı

Amaçlar

Bu bölümün sonunda;

- Değer kuramlarının benzerlik ve farklılıklarını kavrayabilecek,
- Değer kuramlarının temel özelliklerini bilecek,
- Değer kuramlarının eleştirisini yapabilecek,
- Hangi değerlere sahip olduğunun ve bu değerlerin kendi düşünce ve davranışlarını nasıl yönlendirdiğini fark edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar: Değer, değer sistemleri, değer kuramları, Spranger, Rokeach, Hofstede, Schwartz

GİRİŞ

"Değer" kavramını ilk kez bilimsel açıdan ele alan ve 1918 yılında sosyal bilimler alanına kazandıran bilim insanının Znaniecki olduğu bilinmektedir. Latince "valere" sözcüğünden türemiş olan "değer" sözcüğünün karşılığı "değerli olmak" veya kuvvetli olmak demektir (Bilgin, 1995). Değerlerin bir kişinin ya da kurumun dünya görüşünü yansıttığı öne sürülmektedir. Okullarda, iş yerlerinde, irili ufaklı informal gruplarda çok çeşitli kişilik ve davranışlara sahip insanlar olarak bir arada olmak durumundayız. Kimimiz amirlerimizle ya da öğretmenlerimizle her zaman ortak fikri savunur ve onların yanlış yaptığını fark ettiğimiz halde, asla onlarla çatışmak istemeyiz. Kimimiz de en yakın arkadaşlarımıza bile hükmederek özsaygımızı korumaya çalışırız. İşte bu davranış kalıplarımızın arkasında sahip olduğumuz değerler sistemi bulunmaktadır (Tınaz, 1996). Değerlerimiz bizim tutum ve davranışlarımızın en temel öncüllerindendir. Bundan dolayı 100 yılı aşkın bir süredir çeşitli alanlardan bilim insanları, insan davranışlarını anlamanın yollarından birinin onların değerlerini anlamaktan geçtiğini fark etmişler ve çeşitli kuramlar geliştirmişlerdir.

Literatürde farklı değer kuramları geliştirilmiş olsa da, bu kuramlarda incelenen sorunlarda benzerlikler bulunmaktadır. İlk olarak; değer kuramlarında, öncelikle değer kavramının tanımlanıp değerlerin başka değerlerle ilişkilerinin meydana getirdiği yapıların ifade edildiği görülmektedir. İkincisi; değer kuramlarında, görece tüm kültürlerde rastlanabilen değer kavramlarını saptayarak değerlerin içeriğini belirlemek amaçlanmaktadır. Üçüncüsü; değer kuramlarında, değerlerin tek tek hangi üst kategoriler içinde, hangi gerekçelerle toplanacağı ele alınmaktadır. Son olarak; değer gruplanmalarının birbirleriyle neden ve ne şekilde bir ilişki içinde olacağı ve bu doğrultuda düşünce ve davranışları nasıl yönlendireceği kavramsallaştırılarak buna dönük hipotezler üretildiği anlaşılmaktadır (Demirutku, 2019). Aşağıda, en bilinen dört değer kuramı üzerinde durulmaktadır. Bunlar Spranger, Rokeach, Hofstede ve Schwartz'ın geliştirdiği değer kuramlarıdır.

1. SPRANGER DEĞER KURAMI

Eduard Spranger (1882-1963)

Alman eğitimci ve filozofu Spranger, Berlin ve Tübingen'de felsefe profesörü olarak görev yaptı. 1937-1938'de Japonya'da ders verdi. II. Dünya Savaşından sonra kısa bir süre hapishanede kaldı, ancak Japon büyükelçisinin isteği üzerine serbest bırakıldı. Spranger, Wilhelm Dilthey'in öğrencisiydi ve öğretmeninin araştırmalarına İnsan Bilimleri alanında devam etti. En önemli eserleri "İnsan Tipleri" ve "Gençlik Psikolojisi"dir. Kültür ve tarihin insan etiği ve eylemleri üzerine etkileri üzerine çalışmalar yaptı. Ergenliğin ahlaki ve sosyal sorunlarının hem bir yansıması hem de olası bir çözümü olarak eğitim konusundaki kuramları, 1920'lerde Alman eğitiminde etkili oldu.

(https://www.britannica.com/biography/Eduard-Spranger).

İnsanları kişiliğin baskın değerleri açısından sınıflandırma çabaları arasında Eduard Spranger›in sınıflaması ilk örneklerden sayılır. Zira Sprager (2001), 1928 yılında değerleri kuramsal çerçevede, bilimsel olarak ele alan ilk bilim insanıdır. Spranger, bir kimsenin hayat tarzının onun kişiliğinin anahtarı olduğunu ve tercih ettiği hayat tarzının onu bu şekilde davranmaya yönelten değerlerde ortaya çıktığını öne sürmüştür (Izgar ve Dilmaç, 2022). Spranger, *İnsan Tipleri: Bir Kişilik Psikolojisi* adlı kitabında değerleri altı ana kümeye ayırmış ve buna göre altı farklı insan tipi tanımlamıştır. Bunlar kuramsal (bilimsel), ekonomik, estetik, toplumsal, politik ve dinsel şeklindedir (Spranger, 2001). Yazar, bu altı değer yöneliminden birinin her bireyde baskın olabileceğini ileri sürmüştür. Örneğin "kuramsal (bilimsel)" değeri önceleyen biri bilgi ve hakikat için çaba gösterirken, "ekonomik" değeri benimseyen bir kişi ise yararlılık duygusu için çabalar (Hanel vd., 2018'den

akt. Izgar ve Dilmaç, 2022). Aşağıda Spranger'in adı geçen değer tiplerinin kısa betimlemeleri sunulmaktadır (Özgüven, 1994):

1. Kuramsal (Bilimsel)

Hakikati, bilgiyi ve eleştirel düşünceyi önemser. Kuramsal özellikli bir insanın temel ilgisi, hakikati keşfetmektir. Kendini nesnelerin güzelliği ve yararlılığına dönük yargılardan arındırır. Tıpkı bir bilim insanı gibi benzerlik ve farklılıklara odaklanır; eleştirici, rasyonel ve deneysel nitelikler taşır. Bilgisini düzenleyip sistemleştirmeyi amaç edinmesiyle de yine bir bilim insanı niteliği gösterir.

2. Ekonomik

Her türlü girişimde kendisine sağlanacak faydayı önceler. Herhangi bir faaliyetin faydalı mı yoksa faydasız mı olduğu onun için önemlidir. Kişi, hayatı fiziksel gereksinimlerin tatmin edilmesi olarak görür. İş yaşamının faydacı değerlerini ve finansal teminatı önemser. Varsıl ve kuvvetli olmayı arzular.

3. Estetik

En üst düzeyde biçim ve ahenge önem atfeder. Yaşadığı bütün deneyimleri estetik ve uyum açısından değerlendirir. Bütün uyaranlardan haz alır. Özgün bir ürün ortaya koymaya çalışan bir sanatçı olmak amacı taşımaz Birey olabilmek ve öz-yeterlik göze çarpan özelliklerindendir. Bilimsel değerleri önemseyenlerle tümüyle karşıt özelliklere sahiptir.

4. Toplumsal

İyilikseverlik, sencillik (diğerkâmlık-özgecilik-özaşkınlık) ve diğer insanlarına karşı sevgi besleme önemli özelliklerindendir. Yaşamda insanları sevmenin en önemli şey olduğuna inanır. Başkalarını asla bir araç olarak görmez. Bilimsel, ekonomik ve estetik değerlere sahip insanlara oldukça mesafelidir.

5. Politik

Bireysel olarak etkili ve güçlü olmayı önemser. Etki, bireysel güce sahip olmak ve ün peşinde koşmak diğer her şeyden önemlidir. Akif politika içinde olmasa da çevresindekilerin gözünde siyasi bir figürdür.

6. Dinsel

Kainat ona göre bir bütündür ve o da bu kainata aittir. Kesin şekilde tatmin edici ve en üst düzeydeki değer ve bu değerlere dayanan tecrübelerin peşindedir. Gizemsel meseleler ve deneyimlerle yakından ilgilidir. Dinî tatmin, dünyevi zevklerin önüne geçer.

Spranger'in değer sınıflaması bu konuda yapılmış ilk bilimsel çalışma olarak değerlidir. Nitekim Sprager'in bu değer tiplerinden yola çıkarak 1931 yılında Allport, Vernon ve Lindzey tarafından değer ölçeği geliştirilmiş ve bu ölçek, takip eden yıllarda çeşitli araştırmalarda kullanılmıştır.

DÜŞÜN VE TARTIŞ: Spranger'in sınıflamasına göre hangi değer tipine uygun bir yapıda olduğunuzu düşünüyorsunuz? Neden?

2. ROKEACH DEĞER KURAMI

Milton Rokeach (1918-1988)

M. Rokeach, Polonya kökenli Amerikalı sosyal psikologdur. Michigan Eyalet Üniversitesi, Batı Ontario Üniversitesi, Washington Eyalet Üniversitesi ve Güney California Üniversitesinde dersler verdi. Rokeach, 1959'dan 1961'e kadar Ypsilanti Devlet Hastanesinde kendilerini İsa Peygamber zanneden üç akıl hastasının etkileşimini gözlemleyerek bir deney yürüttü. Bu deney hakkında yazdığı "Ypsilanti'nin Üç İsa'sı" adlı kitap daha sonra senaryoya, tiyatro oyununa, iki operaya ve bir filme uyarlandı. Rokeach, ayrıca Güney Amerika'da 20. yüzyılın ortalarında, ırksal önyargının temellerini belirlemeye çalıştığı bir araştırma yaptı. Irksal önyargının sosyo-ekonomik durumla ters orantılı olduğunu gördü ve bu yüzden insanların ırksal önyargıyı kendi statülerini yükseltmek için kullandıkları sonucuna vardı. Kariyerinin son yıllarında, 1973'te yayımladığı "İnsan Değerlerinin Doğası" adlı kitabı ile geliştirdiği Rokeach Değerler Listesiyle değerler konusunda çalışma yapacak pek çok kuramcı ve araştırmacıya ilham kaynağı oldu. (https://en.wikipedia.org/wiki/Milton_Rokeach).

Rokeach, değerleri toplumsal boyutta ele alıp bu çerçevede değerlendirerek tutum ve davranışlarla ilişkilendirmiş olan ilk araştırmacıdır (Yılmaz, 2008). Rokeach (1973), değerleri 'Belli bir davranım biçiminin ya da tavrının, kişisel veya toplumsal açıdan bunların tam karşıtının yeğlenmesine sebep olan görece kalıcı inançlar' olarak tanımlamıştır. Daha öz ifade etmek gerekirse değerler; hangi davranış veya hedeflerin diğerlerine tercih edilebilir olduğuna yönelik nispeten kalıcı inançların temsilcileridir. Değerler, bir kimsenin hangi şeyin doğru, iyi veya istenir olduğuna ilişkin düşüncelerini içeren yargısal bir unsur barındırır (Robbins ve Judge, 2021). Rokeach'a (1973) göre, bireyin bütün değerleri "değerler sistemi"nin içeriğinde önem sırası gözetilerek organize edilir. Daha önce bulunmayan bir değer, mevcut değer sistemine katıldığı zaman, bu sistemdeki bütün değerler bireyin zihninde tekrar önem sırasına göre sıraya koyulur.

Buna bağlı olarak daha önce bulunmayıp değerler sistemine giren bir değer kişi tarafından öğrenilip sisteme dahil olduğunda, düzenlemede zaman içinde her ne kadar farklılaşma olsa da, söz konusu sistem zamanla kalıcılaşmaktadır. Yani değerler ne tamamen kalıcı ne de kısa sürelidir; kişisel ya da sosyal farklılaşmaya imkan tanıyacak kadar değişken olmakla beraber, kişilerin belirli bir karakter yapısını yansıtacak ölçüde de kalıcıdır (Korkmaz-Devrani, 2010). İnsanların değer öncelikleri pek çok alanda tutum ve davranışlarına yansımaktadır. Örneğin insanların siyasal tercihlerine de değerler yön vermektedir. Söz gelimi liberaller, "özgürlük" değerine muhafazakârlardan daha fazla önem atfederler. Fakat bu, muhafazakârların "özgürlük" değerini hiç önemsemedikleri anlamına gelmemektedir (Rokeach, 1973).

Rokeach, değerlere ***amaç değerler*** ve ***araç değerler*** şeklinde bir sınıflandırma getirmiştir. O, uzun erimli çalışmalarının sonucunda 18'i amaç, 18'i de araç değerler olmak üzere toplam 36 değer tanımlamıştır. Rokeach (1973); mutluluk (durumundan hoşnutluk), olgun sevgi (cinsel ve duygusal yakınlaşma), özgürlük (özgür olma, özgür seçim yapma), konforlu bir hayat (maddi kaygı taşımadan refah içinde yaşama) gibi 36 değer ifade eden maddeyle insanların değerlerinin ölçülebileceğini öne sürmüştür (Bkz. Tablo 1). Ona göre bu değerlerin insanların yaşamındaki kılavuz ilkeler olarak, önemine göre sıralanması gerekmektedir. Değerler insan zihninde bu şekilde önem sırasına göre derecelenerek hiyerarşik bir biçimde organize edilmektedir (İlter, 2022).

Amaç değerler, yaşam hedefine dair genel inançlardır. Bu değerler bir varlık olarak insana anlam katarlar. Söz konusu değerlere aile güvenliği, eşitlik, özgürlük, dünya barışı, özsaygı vb. örnek gösterilebilir. Öte yandan **araç değerler**, bu hedeflere erişmede yararlanabilecek değerlerdir. Amaç değerler; cesur olmak, kibarlık, sorumlu olmak, dürüstlük, otokontrol gibi asıl değerlere ulaşmaya olanak

hazırlayan değerlerdir (Aydın ve Akyol-Gürler, 2020; Erkenekli, 2009; Korkmaz-Devrani, 2010). Örneğin başarılı olabilmek için hırslı ve sorumluluk sahibi olmak; barış içinde bir dünya için bağışlayıcı ve kendini kontrol eden biri olmak; gerçek dostluk için sevecen, yardımsever, kibar ve dürüst olmak gerekmektedir.

Tablo 5.1. Rokeach'ın Değerler Listesi

Amaç Değerler			
Toplumsal (Başkalarına odaklanma)		**Kişisel (Kendi odaklı)**	
Değerler	*Açıklama*	*Değerler*	*Açıklama*
1. Gerçek dostluk	Yakın arkadaşlık	10. Başarma duygusu	Yaşamda kalıcı, güzel şeyler başarmışlık duygusu
2. Güzellikler dünyası	Doğası güzel, estetik değerlerin ve güzel sanatların önemsendiği bir dünya	11. Mutluluk	Halinden memnun olmak
3. Eşitlik	Kardeşlik, herkese eşit fırsat	12. İçsel huzur	İçsel çelişkiler yerine kendisiyle barış içinde olmak
4. Özgürlük	Bağımsızlık, özgürce seçebilme	13. Zevk	Keyif ve zevk alınan bir hayat
5. Toplumsal onay	Diğerleri tarafından takdir edilmek, saygı görmek	14. Heyecanlı bir yaşam	Renkli, hareketli bir yaşam
6. Ulusal güvenlik	Ülkenin saldırılardan korunması	15. Ahiret selameti	Öbür dünyada mutlu olma, cennette olma
7. Ailenin güvenliği	Aile bireylerinin güven içinde olmasını sağlamak	16. Bilgelik	Yaşama olgun ve filozofça bakma
8. Olgunlaşmış sevgi	Cinsel ve duygusal yakınlaşma	17. Özsaygı	Kişinin kendine saygı beslemesi
9. Barış içinde bir dünya	Savaşın ve çatışmanın olmadığı bir dünya	18. Rahat bir yaşam	Geçim sıkıntısı çekmeden, bolluk içinde bir hayat
Araç Değerler			
Ahlaki (Ahlak ve ilişkilere odaklanma)		**Yeterlilik (Yetkinlik odaklı)**	
Değerler	*Açıklama*	*Değerler*	*Açıklama*
1. Neşeli	Şen, sevinçli	10. Hırslı	Hedefine kararlı bir şekilde ulaşmaya çalışan, sebatlı, gayret gösteren
2. Sevecen	Müşfik, sıcakkanlı, diğerlerine sevgiyle yaklaşan	11. Temiz	Düzenli, tertipli

Tablo 5.1. Rokeach'ın Değerler Listesi (Devamı)

Araç Değerler			
Ahlaki (Ahlak ve ilişkilere odaklanma)		**Yeterlilik (Yetkinlik odaklı)**	
Değerler	*Açıklama*	*Değerler*	*Açıklama*
3. Yardımsever	Diğerlerinin iyiliğine çalışan	12. Muktedir	Yeterli, becerikli
4. Kibar	Nazik, terbiyeli	13. Cesur	Korkmadan fikirlerinin arkasında duran
5. Dürüst	İçten, her zaman doğruyu söyleyen	14. Yaratıcı	Hayal gücü kuvvetli
6. Bağışlayıcı	Kin tutmayan	15. Otokontrol sahibi	Ilımlı, kendini kontrol edebilen
7. Geniş Görüşlü	Yeniliklere açık, farklı düşüncelere önyargı taşımaksızın yaklaşabilen	16. Mantıklı	Doğru, tutarlı akıl yürüten
8. İtaatkâr	Yumuşak başlı, kurallara uyan	17. Entelektüel	Aydın, zeki
9. Sorumluluk sahibi	Güvenilir, emniyetli	18. Özgür	Özgüven ve yetkinlik sahibi

Tablo 5.1.'de görüldüğü gibi, Rokeach, değerleri önce **amaç** ve **araç** değerler olarak iki ana kümeye ayırmıştır. **Amaç değerler** kendi içinde *kişisel değerler ve toplumsal değerler* olarak kategorilendirilmiştir. Kişisel olanlar (mutluluk, zevk, başarı ve rahat bir hayat gibi) ben merkezli iken, toplumsal olanlar (barış içinde bir dünya, gerçek dostluk, milli güvenlik, eşitlik vb.) başkaları odaklıdır**. Araç değerler** de kendi içinde *ahlaki temelli değerler* ve *yetkinlik temelli değerler* biçiminde iki grupta incelenmiştir. Araç değerlerden ahlaki olanlar (bağışlayıcı, dürüst, yardımsever olmak gibi) daha çok ilişki odaklı iken, yeterlilikle ilgili olanlar (mantıklı, muktedir, sorumlu, entelektüel olmak gibi) bireyin yetkinliğine ya da kendini gerçekleştirmeye dönüktür. Bilgin (1995), ahlaki değerlerin zarar görmesi halinde kişiyi vicdan azabı ya da utanç hissi doğuran araç değerlere gönderdiğini öne sürmektedir.

Diğer yandan insanlar, sosyal ve bireysel değerlere yükledikleri önem açısından farklılaşabilirler. Bir insanın herhangi bir toplumsal değerine yüklediği önemde artış olması, başka bir toplumsal değerine verdiği önemde de artış olmasına ve kişisel değerlerine verdiği önemde ise düşüş yaşamasına neden olacaktır. Ya da aksine, bir insanın bir bireysel değere daha fazla önem verir hale gelmesi, başka bi-

reysel değerleri de daha çok önemsemesine, toplumsal değerlere atfettiği önemde ise düşüş yaşamasına sebep olacaktır (Turgut, 1996).

Tablo 1'de sunulduğu üzere Rokeach, 18'er maddeden oluşan amaç ve araç değerleri içeren iki farklı listeyi kullanarak bu iki listedeki maddelerin verilen önem açısından sıralanmasına dayalı bir metot kullanmıştır. Yurt dışında da Türkiye'de de farklı yaşlarda ve farklı işlerde çalışanların sahip oldukları değerleri belirlemek amacıyla, Rokeach'ın sözü edilen yöntemi kullanılarak pek çok araştırma yapılmıştır. Bu sayede daha sonraki yıllarda bu konuda çalışma yapan ve değer kuramı geliştiren bilim insanlarının önü açılmıştır.

DÜŞÜN VE TARTIŞ: Rokeach'ın amaç ve araç değerlerini en önemliden en önemsize doğru sıralayınız. Hangi amaç değerlere ulaşmada hangi araç değerlere başvurduğunuzu tartışınız.

3. HOFSTEDE'İN KÜLTÜREL DEĞER BOYUTLARI KURAMI

Geert Hofstede (1928-2020)

G. Hofstede, Hollandalı bir sosyal psikolog, IBM çalışanı ve Maastrich Üniversitesinde Örgütsel Antropoloji ve Uluslararası Yönetim alanında fahrî profesördü. Kültürlerarası gruplar ve kuruluşlar üzerine yaptığı öncü çalışmalarla tanınmaktadır. Hofstede, kültürel değer boyutlarını küresel bir perspektifte ölçmek için en eski ve en popüler çerçevelerden birini geliştirdi. Oğlu Gert Jan Hofstede'le birlikte yazdığı "Kültürün Sonuçları" ile "Kültürler ve Örgütler: Zihnin Yazılımı" başlıklı kitaplarıyla da tanınmaktadır (https://en.wikipedia.org/wiki/Geert_Hofstede).

Sosyal psikolog Hofstede, çalışmalarına kültürel değerleri araştırmak amacıyla başlamamış; farklı ülkelerde faaliyetleri olan IBM şirketi çalışanları için ortak bir iş değerleme sistemi oluşturmak hedefiyle yola çıkmıştır. Bu amaçla içlerinde

Türkiye'nin de yer aldığı 40 ülkeden 100 bini aşan katılımcı üzerinde bir araştırma gerçekleştirmiştir. Hofstede, bu araştırmasında çalışanlarda işe ilişkin değer ve tutum farklılıklarının onların kişisel ve mesleki özelliklerinden değil de ulusal/kültürel farklılıklardan kaynaklandığını ortaya koymuştur (Erkenekli, 2011; Hofstede, 1984). Hofstede bu beklenmedik sonucu değerlendirmiş ve toplumsal davranışların kültür, kültürün ise esas olarak değerler tarafından yönlendirildiğini savunan bir kuram geliştirmiştir (Erkenekli, 2011).

Hofstede, kuramında bilişsel bir bakış açısıyla kültüre 'herhangi bir grubun mensuplarının benimsedikleri zihinsel programa' şeklinde bir tanım getirmiştir (Schwartz, 1997). Bu programın şifreleri bebeklikten başlayarak ailede yazılıp okul ve kurumlarda diğerleriyle etkileşmek suretiyle insanların bilinçaltlarına işlenmektedir. Söz konusu programlar evrensel, toplumsal ve bireysel şeklinde üç düzeyde ele alınmaktadır. İlk düzeyde aç kalma, gülme gibi ortak duyguları içeren ve dünyadaki bütün insanlarda görülen zihinsel programlardır. İkinci düzey olan toplumsal düzeydeki zihinsel programlar, dünyadaki bazı insanlarca paylaşılır. Örneğin yaşlılara saygıda, birtakım törenlerde, diğerleriyle iletişimde, yeme içmede toplumdan topluma farklılıklar gözlenir. Bireysel düzey olarak adlandırılan üçüncü düzeyde ise aynı evde yetişen kardeşler arasında bile aynı davranış ve özellikler görülmez (Erkenekli, 2011).

Hofstede, ilgisini bu düzeylerden kültürel/ulusal olana yöneltmiştir. Ona göre farklı genlere sahip olmalarına karşın aynı toplumda yaşayan insanlar ortak değerlere, buradan yola çıkarak benzer davranış kalıplarına sahip olmaktadırlar. Hofstede, 40 ülkede gerçekleştirdiği araştırmasının sonucunda insanların farklılıklarını en iyi şekilde ortaya çıkaran dört temel kültürel değer boyutu olduğunu keşfetmiştir. Bunlar (a) bireycilik-toplulukçuluk, (b) güç aralığı, (c) belirsizlikten kaçınma ve (4) erillik-dişilliktir

1. Bireycilik-Toplulukçuluk

Söz konusu boyut, bir toplum veya kurum mensuplarının birey mi yoksa bir grup mensubu mu şeklinde davranmayı yeğledikleriyle ilintilidir. Bu doğrultuda, birey şeklinde davranışta bulunanların çoğunluğu oluşturduğu toplumlar **bireyci**, bir grubun mensubu gibi davranış sergileyenlerin çokça olduğu toplumlar da **toplulukçu** toplumlar şeklinde adlandırılmaktadır (Hofstede, 1989). Hofstede, araştırmasında Amerika Birleşik Devletleri ile Avustralya'nın en bireyci; Guetamala ile Ekvator'un ise en toplulukçu ülkeler olduğunu saptamıştır. Türkiye ise 40 ülke arasından 28. sırayla toplulukçu kültürler arasında yerini almıştır (Aycan, 1998).

Toplulukçu davranış, katı sosyal sınırlamaları tanımlar. İnsanlar üyesi oldukları grupları ile diğer grupları bir tutmazlar. Üyesi oldukları akraba grupları,

kurumları vs. ötekilerinden ayrı görürler. Anılan gruplar mensuplarını koruyup gözetirken, karşılığında onlardan bağlılık umarlar. Bireylerin özgürce inanma ve davranması söz konusu değildir; grubun iradesi bu konuda temel belirleyicidir. Hâlbuki bireyci toplumlarda otokontrol ve özsaygı göze çarpar (Sargut, 2001). Toplulukçu değerlerin baskın olduğu kültürlerde insanlar bir aileyi, bir kabileyi sürdürmek üzere dünyaya gelirler. Keza bu kültürlerde kimliğin sosyal sistem içerisinde şekillenmesi söz konusudur (Terzi, 2000). Toplulukçu kültürlerde sosyal ahenk ve uzlaşı, bireyci toplumlarda ise öz gerçekleştirim temel amaçtır. Toplulukçu toplumlarda grubun hedefleri bireyin hedeflerini aşarken, bireyci toplumlarda grubun amaçları bireyin amaçlarının gerisindedir. Toplulukçuluğun yoğun görüldüğü toplumlarda insanlar üyesi oldukları gruplar ile kendi grupları dışındaki gruplar arasında keskin ayrım yaparken, bireyci toplumlarda bu gruplar arasında çok az ayrım söz konusudur (Schwartz, 1997). Toplulukçu kültürlerde norm, görev ve sorumluluklar; bireyci kültürlerde ise tutum, bireysel gereksinimler, hak ve sözleşmeler sosyal davranışın belirleyicileridir. Toplulukçu kültürlerde ilişkiler öncelikli görülürken, bireyci olanlarda rasyonellik ve maliyet/fayda oranı öncelenir (Sargut, 2001). Kısacası özgürlük, özerklik gibi özellikler bireyci toplumlarda sıklıkla görülür (Şimşir-Gökalp ve Dilmaç, 2022).

Sözü edilen özelliklere bakıldığında, Türkiye toplumunun toplulukçu bir karakter taşıdığı dikkati çekmektedir. Bireyci toplumlarda gözlenmeyen hemşerilik, kayırmacılık, kan bağına dayalı ilişki kurma vb. durumların Türkiye'de sıkça görülmesi toplulukçu değerlerin yansımalarındandır.

2. Güç Aralığı

Bu kültürel değer boyutu toplumlarda, kurumlarda ve kişiler arasındaki gücün paylaşımındaki eşitsizliği ne şekilde görüldüğüyle ilişkilidir. Hofstede'e (1993) göre eşitsizlik; güç, saygı, prestij ve refah gibi alanlarda görülür. Buna göre güç dağılımındaki ve bunun sonucunda oluşan fırsat eşitsizliğini rahatça kabullenen toplumlar, **güç aralığının yüksek olduğu kültürler** olarak adlandırılmaktadır (Güney, 2020). Hofstede'in araştırmasına göre, güç aralığının en yüksek olduğu iki ülke Malezya ve Panama; en düşük güç aralığına sahip iki ülke ise Avusturya ve İsrail olarak belirlenmiştir. Aynı araştırmada Türkiye'nin 18. sırayla yüksek güç aralığında olan ülkeler arasında bulunduğu saptanmıştır (Aycan, 1998).

Sargut (2001), yüksek güç aralıklı kültürlerde rütbelilerin, patronların ve yüksek makam sahiplerinin haklı olmak için doğruyu bilmelerine gerek olmadığını ifade etmektedir. Zira onların haklı olmaları doğruyu bilmelerine değil, sahip oldukları güce dayalıdır. Yüksek güç aralıklı kültürlerde, güçsüzlerin güçlü olanla-

ra bağımlı olması; güç aralığının düşük olduğu kültürlerde ise bu iki grup arasında birbirlerine karşılıklı bağımlılığın gerekliliğine inanılır. Güç aralığı yüksek olan toplumlarda ana babalar çocuklarına itaatkâr olmayı öğretirken, düşük güç aralıklı toplumlarda çocuklarına eşit yaklaşırlar. İlkinde çocuklar ana babalarına saygılı davranır, ikincisinde ise ebeveynleriyle eşit statüdedirler (Şişman, 2002). Yüksek güç aralıklı toplumlarda güç tartışılmaz olup hukukun önündeyken, düşük güç aralıklı olanlarda -diğerinin aksine- hukuk gücün önünde bulunur. Birincisinde muktedirler olduklarından daha güçlü görünmeye çabalarken, ikincisinde olduklarından zayıf görünmeyi denerler (Erdem, 1996).

3. Belirsizlikten Kaçınma

Hofstede (1993), belirsizlikten kaçınmayı, 'bir toplumda yaşayanların yapılandırılmamış durumlardansa yapılandırılmış durumları yeğleme derecesi' şeklinde tanımlamıştır. O, yapılandırılmamış durumlardan ise insanların herhangi bir durumda nasıl davranması gerektiğine ilişkin geliştirilmiş olan gerek yazılı gerekse yazısız açık kuralları kastetmektedir. Yine Hofstede, bazı toplumlar için aşırı belirsizliğin dayanılamaz bir stres yarattığını ve söz konusu toplumların bu stresi yönetebilmek için din, teknoloji ve hukuk alanlarıyla ilişkili çeşitli yöntemler geliştirdiğini öne sürmektedir. Teknoloji, insan tarafından yaratılan maddi unsurlara; hukuk, sosyal davranışa rehberlik eden resmî ve gayrı resmî kurallara; din ise bilinmeyenin bilgisine işaret etmektedir. Belirsizliği yönetme biçimleri toplumların kültürel soyaçekimiyle yakından ilintilidir.

Hofstede'in araştırmasına göre; belirsizlikten kaçınmanın en yüksek yaşandığı ilk iki ülke Yunanistan ile Portekiz; en az yaşandığı iki ülke ise Singapur ile Danimarka'dır. Bu araştırmada Türkiye'nin, 16. sırayla belirsizlikten kaçınan ülkeler arasında olduğu saptanmıştır (Aycan, 1998). Görüldüğü gibi Türkiye toplumunda belirsizlikten kaçınma eğilimi yüksektir. Öte yandan Türkiye toplumunun Şili, Peru, Panama, Brezilya, Kolombiya, Uruguay, Arjantin ve Ekvador gibi Latin Amerika; İspanya, Fransa, Yunanistan, Eski Yugoslavya ve Portekiz gibi Akdeniz; S. Arabistan, İran, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır gibi Ortadoğu ülkeleriyle belirsizlikten kaçınma açısından benzer değerlere sahip olduğu anlaşılmaktadır (Erkenekli, 2011).

Belirsizlikten kaçınan kültürlerde insanlar belirsizlik karşısında kendilerini güvensiz ve tehdit edilmiş olarak hissederken; belirsizliğe toleransı yüksek olanlarda, aşılması gereken engel olarak algılanan belirsizliğin üzerine gidilir. Belirsizlikten kaçınma eğilimi gösteren ülkelerde yüksek düzeyde gelecek kaygısı, yüksek iş stresi, değişime karşı aşırı duygusal tepki, düşük risk alma ve nesiller arası

mesafenin yüksek oluşu dikkat çekerken; belirsizliğe hoşgörüsü yüksek olanlarda düşük düzeyde gelecek kaygısı, günlük yaşama ilişkin iyimser bakış açısı, düşük düzeyde iş stresi, risk almaktan hoşlanma ve değişime karşı düşük duygusal tepki gözlenmektedir. Belirsizlikten kaçınmacı kültürlerde sosyal normların dışına çıkmak tehlikeli olarak algılanırken, belirsizlikten daha az kaçınan kültürlerde ise bu duruma hoşgörülü yaklaşılır. Belirsizlikten kaçınan toplumlarda gençlere temkinli, belirsizliğe hoşgörülü toplumlarda ise pozitif yaklaşılır. Birinci tip toplumlarda kurallara uyulmuyorsa bireyler, buna karşılık ikinci tip toplumlarda kuralların kendisi sorgulanır. Birincisinde mümkün olduğunca standartlaşma tercih edilirken, ikincisinde farklılıklar normal karşılanır. Belirsizliğe hoşgörüsü düşük toplumlarda detaylar; ikincisinde stratejiler daha ön plandadır (Şişman, 2002). Belirsizlikten kaçınmacı ülkelerdeki insanlar katı, belirsizliğe hoşgörülü toplumlardakiler ise esnektirler. İlkinde 'farklı olan tehlikelidir' yargısı baskınken, ikincisinde farklı olan merak edilir (Hofstede, 1993).

Türkiye gibi belirsizlikten kaçınma eğilimi yüksek olan ülkelerde, bir belirsizlik durumunu yaşayan insanlar, kendilerini tehdit eden bir unsur olarak algıladıkları belirsizliği azaltmak amacıyla, güç mesafesini açma yoluna giderek reaksiyon göstermektedirler. Belirsizlikle baş edemediklerinde insanlar Allah'a, üst rütbeli askerlere veya siyasi liderlere sığınma eğilimi gösterirler. Bu tip toplumlarda terör, ekonomik kriz gibi belirsizlik içeren durumlar aşırı korku uyandırır. Terör ve ekonomik kriz gibi durumları darbelerin izlemesi, demokrasinin kesintiye uğraması ve bunun geniş halk yığınlarından destek görmesi, belirsizlikle baş etme çabası içinde olan yığınların doğal tepkisidir (Sargut, 2001).

4. Erillik-Dişillik

Bu boyut, sosyal hayatta cinsiyetlere yüklenen temel rolleri kapsamaktadır (Güney, 2020). Hofstede'e (1993) göre, bütün toplumlarda kadınlar ile erkeklerin rolleri farklı olmakla birlikte eril kültürlerde bu farklılık daha fazladır. Yine Hofstede (1993), Danimarka ve Hollanda'nın dişil değerlere; Japonya ve Avusturya'nın ise eril değerlere en fazla sahip ülkeler olduğunu saptamıştır. Türkiye 30. sırada yerini alarak, sanılanın aksine, dişil değerlerin egemen olduğu bir kültüre sahip bulunmuştur (Aycan, 1998). Daha sonraki yıllarda çeşitli araştırmacılar farklı kurumlarda, Hofstede'in araştırmasını test etmişler ve bu araştırmaların sonucunda da Türkiye'nin dişil karakter taşıdığı doğrulanmıştır (Altay, 1997; Duran, 2002; Erdem, 1996; Sargut, 2001).

Dişil değerlerin belirtileri 'insan ve insan ilişkilerine değer verme' biçiminde ortaya çıkmaktadır. Geleneksel olarak dişilikle ilişkili görülen kibar, şefkatli,

sadakatli, düşünceli, sıcakkanlı ve empatik olmak, çocuklara sevgiyle yaklaşmak, diğerlerine duyarlı davranmak ile insan halinden anlamak vb., dişil toplumların öne çıkan değerlerindendir (Bakan vd., 2004; Sargut, 2001). Ayrıca dişil kültüre sahip toplumlarda insan ilişkilerinde ahenk ve uzlaşma oldukça önemlidir. Bundan dolayı fikir ayrılıklarında çatışmadan kaçınılır, onlar örtbas edilmeye çalışılır. Mutlu olma ve insan ilişkilerinin sıcak tutulması, başarılı olma ve güç kazanmaktan daha önemli görülür (Aycan, 1998). Bir toplumda atılgan olma, zengin olma ve maddeci yönelimler baskınsa o toplum eril kültüre sahip bir toplum olarak tanımlanabilir. Eril değerler çözümlendiğinde hırs, saldırganlık, yükselme tutkusu, dediğim dedik tavırlar, sıkı bir rekabet, iddialı olmak, baskıcı davranmak, kendine güvenli, özgür ve tavır koyma göze çarpmaktadır (Hofstede, 1993).

Hofstede'in bu kapsamlı çalışmasında dayalı olarak geliştirdiği kuram, sosyal bilimlere önemli katkılar getirmiştir. Toplumların somut bir şekilde boyutlandırılarak sınıflandırılması kültür boyutlarının bu şekilde somutlaştırılması, teori ve pratiğe çok değerli katkılar getirmiştir. Böylece bu konuda pek çok araştırma yapılmasının önünü açarak yeni araştırmacıları bu konuda yüreklendirmiştir.

DÜŞÜN VE TARTIŞ: Hofstede'in kültürlerarası araştırma sonuçlarına göre Türkiye'nin durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Aynı araştırma, günümüzde tekrarlansa sonuçlarda farklılaşma olacağını düşünüyor musunuz? Tartışınız.

4. SCHWARTZ DEĞER KURAMI

Shalom H. Schwartz (1936-)

S. H. Schwartz, Sosyal Psikoloji alanında Colombia Üniversitesinde yüksek lisans, Michigan Üniversitesinde doktora öğrenimini tamamladı. Michigan Üniversitesinde Sosyal Psikoloji, Wisconsin-Madison Üniversitesinde Sosyoloji alanlarında ders verdi. 1973'te profesör oldu. 1979'da İsrail'e taşındı ve Hebrew Üniversitesi Psi-

koloji Bölümünde çalışmaya başladı. Şu anda emekli olan Schwartz, araştırmalarına devam etmenin yanı sıra Temel İnsani Değerler Kuramını geliştirip dünyaya tanıttı. 1970'ler ve 1980'ler boyunca G. Hofstede'in insanî değerlerle ilgili çalışmalarını takip etti ve özgeci davranış üzerine yaptığı araştırmalarını buralara dayandırdı. Çalışmaları o zamandan bu yana din, inanç, siyasal yönelim ve oy verme, sosyal grup ilişkileri, tüketici davranışları ve ayrıca kültürler arası insanî değerlerin kavramsallaştırılması gibi bir dizi davranışsal tutum ve yönelimin gelişimi ve sonuçları üzerine oldu. Ortaya koyduğu değer kuramını ölçmek üzere geliştirdiği Portre Değerler Anketi, birçok dile çevrilerek değer yönelimleri konusundaki çok sayıda ülkede araştırmalarda kullanılmaktadır. Pek çok meslekî derneğe üye olan Schwartz, Uluslararası Kültürlerarası Psikoloji Derneği başkanıdır

(https://en.wikipedia.org/wiki/Shalom_H._Schwartz).

Schwartz'ın (1992, 1996) geliştirdiği değer kuramı, elli yılı aşkın bir süredir çeşitli araştırmalarda temel alınmaktadır. Schwartz, değerleri insanın biyolojik, toplumsal etkileşimlerini düzenlemeye dönük ve grup ve sosyal gereklilikleri karşılamaya yönelik olmak üzere üç evrensel gereksinimin bilişsel temsilleri şeklinde değerlendirmektedir. Her insan ve grup; davranışlarına açıklama getirmek, aralarındaki koordinasyonu gerçekleştirmek ve bu davranışlarına gerekçe bulmak için değerleri kullanmıştır (Akt. Demirutku, 2010).

Rokeach tarafından hazırlanan değer listesine farklı bir metotla ve teorik bir perspektifle yaklaşmış olan Schwartz ve Bilsky (1987), değerlerin kimi ana boyutlar aracılığıyla araştırılabileceğini anlamışlardır. Takip eden senelerde kimi revizyonlardan sonra geliştirdikleri teorik çerçevede yürüttükleri araştırmalara, Rokeach'ın değer listesini esas alıp alandaki farklı değerlerden hareket ederek hazırladıkları 56 değerle başlamışlardır. Bu ölçme aracı yoluyla 54 farklı ülkeden çoğunluğu üniversite öğrencisi ile öğretmenlerden oluşan 40 binden fazla katılımcıdan veri alınmıştır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000). Bu ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır. Schwartz (1997), topladığı verileri bireysel düzeyde ve kültürel düzeyde değerlendirmiştir. Bu bölümde, özellikle birey düzeyindeki kuram üzerine odaklanılacaktır.

Schwartz (1992, 1994), ölçme aracında yer alan değerleri 10 ayrı değer tipine ayırarak incelemiştir. Aşağıdaki satırlarda bu değer tipleri tanıtılmaktadır:

1. Güç

Sosyal konum, insanlara ve kaynaklara egemen olmayı içerir. 'Güç' değer boyutunda yer alan değerler sosyal güce sahip olmak, çok para kazanmak, yetkiye sahip olmak, sosyal itibar ve toplumdaki görünüşümü muhafaza edebilmektir.

2. Başarı

Toplumsal normlara göre bireysel başarıyı içerir. 'Başarı' değer boyutunda başarılı, hırslı, sözü geçen, zeki ve yetkin biri olmak değerleri bulunmaktadır.

3. Hazcılık

Bireysel zevk ve haz duygusunu içerir. Anılan değer boyutunda yer alan değerler zevk ve yaşamdan haz almaktır.

4. Uyarılım

Heyecan ve yenilik aramak ile hayata meydan okumayı içerir. Bu değer boyutunda yer alan değerler hareketli ve heyecanlı bir yaşam sürmek ile cesaretli olmaktır.

5. Özyönelim

Düşünce ile eylemde özgürlük, yaratma, keşfetme ve seçmeyi içerir. Bu değer boyutunda yer alan değerler özgürlük, yaratıcılık, merak duyabilmek, kendine saygılı olmak ve kendi hedeflerini seçebilmektir.

6. Evrensellik

Kadirbilir, toleranslı ve anlayışlı olmak, -tanıdık veya değil- dünyanın her yerindeki insanların ve doğanın iyiliğini düşünmeyi içerir. Anılan değer grubunda yer alan değerler; dünyanın güzelliklerle dolu olması, eşitlik, dünya barışı, hoşgörülü olmak, sosyal adalet, doğayla bütünleşmek, çevreyi korumak, içsel uyum ve erdemli olmaktır.

7. İyilikseverlik

İnsanın yakın olduğu kimselerin iyi olması için çabalamayı içerir. Sözü edilen değer boyutunda yer alan değerler sadık, bağışlayıcı, sorumluluk sahibi, yardımsever ve güvenilir olmak; olgun sevgi, gerçek dostluk ile manevi ve anlamlı bir hayattır.

8. Geleneksellik

Kültürel veya dinî törelere ve düşüncelere saygılı olmayı ve sadakati içerir. Adı geçen değer boyutunda yer alan değerler alçakgönüllü, dindar, ılımlı, geleneklere saygılı, dünyevi meselelerden uzak ve kendi payına düşen yaşama razı olmaktır.

9. Uyma

Diğer insanları üzebilecek veya onların zararına olabilecek, toplumun isteklerine ve normlarına aykırılık gösterebilecek dürtü ve davranışların kısıtlanmasını içerir. Söz konusu değer boyutunda yer alan değerler kendini denetleyebilmek, kibar, itaat eden ve yaşlılar ile ebeveynlere saygılı olmaktır.

10. Güvenlik

Toplum, ilişkiler ve insanın kendi güvenliği ile dengesini içerir. Güvenlik değer boyutunda yer alan değerler aile güvenliği, sosyal düzen, temiz olmak, ulusal güvenlik, sadakat duygusu, sağlıklı olmak ve iyiliğe karşılık vermektir.

Schwartz'ın modelinde bulunan değer tipleri arasındaki ilişkiler Şekil 1'de sunulmaktadır:

Şekil 5.1. Schwartz Değer Kuramında Bulunan On Değer Tipi ve Aralarındaki Yapısal İlişkiler

Kaynak: Barnea, M. F. - Schwartz, S. H. (1998), Values and voting, *Political Psychology, 19*(1): 17-40.

Schwartz tarafından, yukarıda söz edilen üç evrensel gereksinimden yola çıkarak, birbirine benzer ya da farklı motivasyonel altyapıdaki değerleri kapsayan, devingen bir yapı içerisinde birbirleriyle bağlantılı olan ve devamlılık gösteren on değer tipi kurgulanmıştır. Motivasyonel altyapısı birbirleriyle uyuşan değer tipleri birbirlerine komşu bölgeler olarak konumlanırken, motivasyonel altyapısı birbiriyle çatışanlar, birbirlerine karşıt kutuplardaki bölgeler şeklinde dizilmektedir. Birbirleriyle olan uyumluluk ve karşıtlıklara göre konumlanan 10 değer tipi dairesel bir dizilim meydana getirmektedir (Demirutku, 2010). Şekil 1'de görüldüğü gibi,

değerler (1) **"özgenişletim-özaşkınlık**" ve (2) **"Yeniliğe açıklık-muhafazakârlık"** olmak üzere iki ana boyutta konumlanmaktadırlar. **"Özaşkınlık"** değer grubu, bireyin -tanıdık veya değil- dünyanın her yerindeki insanların ve doğanın iyiliği için, bencillik içeren hedeflerinden uzaklaşmasına dönük değerleri içermektedir (Schwartz, 1992). Sınır tanımayan doktorların gönüllü olarak ülkesinden ayrılarak yaralıların tedavisi için savaş bölgelerine gitmesi, özaşkınlık değerlerine örnek olarak verilebilir. "Özaşkınlık" değer grubunun tam karşıtı **"özgenişletim"** grubunda yer alan değerler ise kişinin, diğerlerinin zararına dahi olsa, kişisel çıkarlarını temel alıp ona göre davranmasına imkân sağlamaktadır (Schwartz, 1994). Bir kimsenin, Üniversiteye Giriş Sınavı soru hazırlama görevini üstlenen bir yakınından soruları edinip hak etmediği yüksek puanı alarak başka adayların yerleşeceği iyi bir üniversiteye/bölüme kendisin yerleşmesinde sakınca görmemesi "özaşkınlık" değer grubuna örnek olarak gösterilebilir. **"Yeniliğe açıklık"** değer grubu, insanların duygusal ve fikirsel ilgilerini önceden tahmin edilemeyecek şekillerde takip etmelerine imkân sağlayan değerlerden meydana gelmektedir (Schwartz, 1992,1994). Dağcılık sporuna ilgi duyan birinin Ağrı Dağı'nın zirvesine çıkmayı denemesi ve bir üniversite öğrencisinin "work and travel" çerçevesinde hem başka kültürleri tanımak hem de İngilizceyi daha öğrenmek için ABD'ye gitmesi, anılan değer boyutuna örnek teşkil edebilir. "Yeniliğe açıklık" değer grubunun tam karşıtı olan **"muhafazakârlık"** değer grubu ise insanların yakın olduğu kişilerle, kuruluşlarla ve örf ve törelerle ilişkilerindeki belirliliğin sürmesine imkân sağlayan değerleri içermektedir (Barnea ve Schwartz, 1998). Dinin buruklarına uygun olarak yaşamak amacıyla çok fazla gayret gösteren, eylemlerini örf adetlerin gerektirdiği şekilde gerçekleştirmenin en iyi yol olduğunu düşünen, başkalarının kendilerine söylenenleri yapan ve devlete yönelik olası iç ve tehditlere karşı dikkatli olunması gerektiğine inanan insanlar "muhafazakâr" değerlere sahiptirler.

Dairenin çeperinde birbirinin karşısında bulunan değer tiplerinin birbirleriyle çatıştıkları, birbirlerine yakın konumda dizilen değer tiplerinin de birbirleriyle uyum içinde oldukları öngörülmektedir. Öte yandan, Schwartz, teorisindeki değer tiplerinin motivasyonel bakımdan bir devamlılık gösterdiklerini savunmaktadır. Schwartz, böylece yapı içerisinde birbirine yakın konumda yer alan değer tiplerinin tutumlar, davranışlar gibi herhangi bir dış faktörle gösterdikleri ilişkilerin de birbirine benzerlik göstereceğini öne sürmektedir. Sözgelimi, bir dış değişken olan "muhafazakârlığın" "özyönelim", "uyarılım" ve "hazcılık" değer tipleriyle düşük; "güvenlik", "geleneksellik" ve "uyma" değer tipleriyle ise yüksek ilişki sergilemesi öngörülmektedir. Bu doğrultuda, değer tiplerinin ortaya koyduğu dairesel yapıda, dış değişkenle en yüksek düzeyde ilişkisi bulunan değer tipinden en düşük düzeyde ilişkili değer tipine doğru her iki taraftan da ilerlendiğinde, değişken ile

değer tipleri arasındaki ilişki miktarlarının gitgide azalacağı düşünülmektedir. Söz gelişi, "muhafazarlık" ile en yüksek ilişki bulunan değer tipi "geleneksellik" iken "muhafazarlık"ın en düşük ilişkisinin "hazcılık" olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayımdan hareketle, bir yandan "iyilikseverlik" değer tipinden "uyarılım"a; diğer yandan da, "güvenlik" değer tipinden "başarı"ya doğru azalan ilişkiler görülebilir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000).

"İyilikseverlik" ve "evrensellik" değer tipleri "özaşkınlık" alanını tanımlamakta olup bu eksenin karşıt kutbunda konumlanan "güç" ve "başarı" değer tipleri ise "özgenişletim" alanında bulunurlar. Bu değer tipleri ile uyum gösteren motivasyon altyapısı olan "uyarılım" ve "özyönelim" değer tipleri ikinci eksenin "değişime açıklık" ucunda konumlanırken, bunun karşıt kutbunda "uyma", "geleneksellik" ve "güvenlik" değer tiplerini kapsayan "muhafazakarlık" alanı bulunmaktadır. Öte yandan, "hazcılık" değer tipi, "değişime açıklık" ve "özaşkınlık" alanlarının her ikisiyle de uyumlu motivasyon altyapısına sahip olduğu için, iki alanın tam ortasında yer almaktadır (Demirutku, 2007).

Schwartz'ın ortaya koyduğu kurama dayalı olarak geliştirdiği ölçek, pek çok dile uyarlanmış ve çok sayıda ülkede kullanılarak araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırma sonuçlarının Schwartz'ın çembersel modelini büyük ölçüde desteklediği görülmüştür.

DÜŞÜN VE TARTIŞ: Schwartz'ın geliştirdiği modele göre kendinizi nasıl tanımlarsınız? Tartışınız.

DÜŞÜN VE TARTIŞ: Yahudi asıllı Amerikan vatandaşı 24 yaşındaki Rachel Corrie adlı kadın, Uluslarası Dayanışma Örgütü gönüllüsü bir barış aktivistidir. R. Corrie, İsrail ordusunun Filistinlilerin evlerini yıkmasına engel olmak için Gazze'ye gitmiştir. Orada diğer aktivistlerle birlikte, İsrail'in bu girişimine karşı çıkarken İsrail Savunma Kuvvetlerine bağlı zırhlı bir buldozer tarafından öldürülmüştür. O günden beri R. Corrie'nin "Zulüm bizdense ben bizden değilim." sözü akıllardan çıkmamaktadır.

Spranger, Rokeach, Hofstede ve Schwarz'ın değer kuramlarına göre Rachel Corrie'nin hangi değerlere sahip olduğunu tartışınız.

ÖZET

İnsanların düşünce, tutum ve davranışlarına yön veren değerler; 100 yılı aşkın bir süredir çok çeşitli alanlardan bilim insanlarının ilgisini çekmiştir. En öz biçimde söylemek gerekirse insanı anlama çabası, bilim insanlarını değer konusunu araştırmaya itmiştir. Bu amaçla pek çok değer kuramı ve değerleri ölçmeye dönük

ölçme aracı geliştirilmiştir. Bu bölümde değer kuramı geliştiren ve literatürde en çok takip edilen bilim insanlarından Spranger, Rokeach, Hofstede ve Schwartz'ın yaşamı ve çalışmaları hakkında kısa bilgi verildikten sonra geliştirdikleri değer kuramlarına ilişkin ayrıntılı bilgi verilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Altay, H. (1997). *Güç mesafesi erkeklik-dişilik ve belirsizlikten kaçınmanın başarıya etkisi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi.

Aycan, Z. (1998). Endüstri ve örgüt psikolojisinde toplumsal kültürün yeri. S. Tevrüz (Der.), *Endüstri ve örgüt psikolojisi-II.* içinde (s. 21-34).Türk Psikologlar Derneği.

Aydın, M. Z. ve Akyol-Gürler, Ş. (2020). *Okulda değerler eğitimi* (6. bas.). Nobel.

Bakan, İ., Büyükbeşe, T. ve Bedestenci, H. Ç. (2004). Örgüt sırlarının çözümünde örgüt kültürü: Teorik ve ampirik yaklaşım. Aktüel.

Baltaş, A. (2001). *Değişimin içinden geleceğe doğru ekip çalışması ve liderlik* (2. bas.). Remzi.

Barnea, M. F. & Schwartz, S. H. (1998), Values and voting. *Political Psychology, 19* (1). 17-40.

Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar.* Sistem.

Demirutku, K. (2007). *Parenting styles, internalization of values, and the self-concept.* [Unpublished doctoral dissertation]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Duran, Ö. (2002*). Toplumsal kültürün örgüt kültürü ve örgüt yapısı üzerine etkileri ve bir uygulama.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Erdem, F. (1996). İşletme kültürü. Friedrich-Naumann Vakfı ve Akdeniz Üniversitesi.

Erkenekli, M. (2009). *Türkiye'de sosyoekonomik statü (SES) gruplarına göre temel değerlerin farklılaşması.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Erkenekli, M. (2011) Hofstede'nin kültürel değerler modeline göre Türkiye ile ABD'nin karşılaştırılması. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 21*(2), 1-29.

Güney, S. (2020). Örgütsel davranış (5. bas). Nobel.

Hofstede, G. (1984). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations* (Abridged ed.). Sage.

Hofstede, G. (1989). Corporate culture: Organizing for cultural diversity. *European Management Journal, 7*(4)*,* 390-398.

https://en.wikipedia.org/wiki/Geert_Hofstede (Erişim: 01.10.2022)

https://en.wikipedia.org/wiki/Milton_Rokeach (Erişim: 10.10.2022)

https://en.wikipedia.org/wiki/Shalom_H._Schwartz (Erişim: 01.11.2022)

https://www.britannica.com/biography/Eduard-Spranger (Erişim: 01.11.2022)

Izgar, B. ve Dilmaç, B. (2022). *Değer eğitimi: Kavram, ilkeler ve yaklaşımlar.* (4. bas.). Pegem Akademi.

İlter, İ. (2022). Değerin tanımı ve değer sınıflandırmaları (4. bas.). G. Izgar ve B. Dilmaç (Ed.), *Değer eğitimi: Kavram, ilke ve yaklaşımlar* içinde (s. 33-64). Pegem Akademi.

Korkmaz-Devrani, T. (2010). Kişisel değerlerin kuramsal yapısı ve pazarlamadaki uygulamalar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 5*(1), 49-70.

Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerinin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi, 15*(45), 59-76.

Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2021). Örgütsel davranış (14. basımdan Çeviri). İ. Erdem (Çeviri Ed.). Nobel.

Rokeach, M. (1973). *The nature of human values.* The Free.

Sargut, A. S. (2001). *Kültürler arası farklılaşma ve yönetim.* (2. bas.). İmge.

Schwartz, S. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. M. P. Zanna (Ed.). *Advances in Experimental Social Psychology* in *(*p.1-65). Academic.

Schwartz, S. H. (1994). Are the universal aspect in the structure and content of human values? *Journal of Social Issues, 50*(4), 19-45.

Schwartz, S. H. (1997) Values and culture, J. F. Schumaker, D. Munro & S. C. Carr (Eds.). *Motivation and culture* in (p. 69–84). Roudledge..

Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values, *journal of Personality and Social Psychology, 53*(3), 550-562.

Spranger, E. (2001). İnsan tipleri: Bir kişilik psikolojisi. A. Aydoğan (Çev.). İz.

Şimşir-Gökalp, Z. ve Dilmaç, B. (2022). Değerlerin sınıflandırılması (2. Bas.). H. Dilmaç ve A. Katılmış (Ed.), *Karakter ve değerler eğitimi* içinde (s. 57-73). Nobel.

Şişman, M. (2002). Örgütler ve kültürler. Pegem Akademi.

Turgut, T. (1996). İş adamlarının yaşam ve çalışma değerleri. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Yılmaz, K. (2008). *Eğitim yönetiminde değerler.* Ankara: PegemA.